

УПУТСТВО ЗА ПИСАЊЕ ИЗВЕШТАЈА О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовео комисију</p> <p>Наставно–научновеће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 3. децембра 2014. године .</p> <p>2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:</p> <ol style="list-style-type: none">
1. Др Гордана Стокић Симончић, редовни професор Ужа научна област Библиотекарство/Историја књиге и библиотека, у звање редовног професора изабрана 21. 1. 2015. године, на Филолошком факултету у Београду.
2. Др Александра Вранеш, редовни професорУжа научна област Библиотекарство/Библиографија, у звање редовног професора изабрана 27. 10. 2004. године на Филолошком факултету у Београду.
3. Др Жељко Вучковић, редовни професор Ужа научна област Библиотекарство, у звање редовног професора изабран 1. 11. 2011,на Педагошком факултету у Сомбору, Универзитета у Новом Саду.
4. Др Предраг Марковић, научни саветникУжа научна областКултурна историја 20. века, у звање изабран25. 12. 2007, у Институту за савремену историју.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<ol style="list-style-type: none">
1. Име, име једног родитеља, презиме:Бранка, Гојко, Драгосавац
2. Датум рођења, општина, република:13. јануар 1977. Београд, Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:5. мај 2007, Филолошки факултет Универзитета у Београду, „Дечје одељење Библиотеке града Београда“
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:Библиотекарство

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ЈАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ У СРБИЈИ ОД 1901. ДО 1918. ГОДИНЕ

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Навести кратак садржај са знаком броја страна поглавља, слика, шема, графика и сл.

Докторска дисертација мр Бранке Драгосавац, укупног обима 436 страница, састоји се из основног текста рада (203 странице), извора и литературе (архивска грађа и 142 библиографске јединице коришћене литературе), именског регистра и прилога. Садржај рада чине Увод, пет тематских целина организованих у посебна поглавља и Закључак. Наведеним поглављима претходирезиме на српском и енглеском језику, док се у прилозима налази 6 докумената суштински важних за разумевање истраживане проблематике: *Правила књижнице и читаонице земљорадничке задруге у Радичеву*, Списак Земљорадничких задруга које су 1911. године имале основане књижнице и читаонице и радиле на просвећивању задругара, *Статут Културне Лиге*, Попис места у којима су средствима Културне лиге основане књижнице и читаонице, *Привремена правила за сеоске библиотеке*, Попис монографских публикација Библиотеке у Неготину.

У Уводу докторске дисертације истиче се значај одабране теме за сагледавање укупних домета библиотекарства у Србији. Период 1901–1918, иако најкраћи, јесте период у коме су ударени темељи јавним библиотекама и период чији су резултати и остварења оставили дубок траг у српском библиотекарству. Учешће државе, Главног просветног савета при Министарству просвете и црквених послова, Скупштине Србије и краља Петра I Карађорђевића, те једног броја истакнутих интелектуалаца, који су библиотеку видели као значајну институцију у области просвете и науке, означиле су почетак организованог развоја јавних библиотека и обезбедиле им финансијску подршку и помоћ. Ова главна хипотеза рада допуњена је помоћним: 1) да при оснивању модерних јавних библиотека Србија није значајно каснила за светом, и 2) да је, за недовољно истражену и систематизовану историју српских библиотека, почетна етапа у развоју јавних библиотека једно од кључних питања.

Прво поглавље, *Најзначајнији ступњевии у развоју јавних библиотека* пружа преглед њиховог историјског развоја, од првих библиотека–архива на древном Блиском истоку и најраније идеје јавности у старом Риму, преко позајмих, претплатних библиотека и читалишта 18. и 19. века, до савремених јавних библиотека које представљају институције нераздвојне од стремљења сваког демократског друштва. Поглавље сагледава развој идеје јавности у два равноправна значења: јавност као могућност опште приступачности грађе и јавност у смислу финансирања из пореза грађана тј. путем јавних финансија. Посебна пажња посвећена је манифестима Унескоа (Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу) који су у три наврата дефинисли друштвену мисију, циљеве и задатакесавремених јавних библиотека: у првом Манифесту, из 1947. Године, јавне библиотеке сматрају се образовним институцијама, неком врстом народних универзитета који обезбеђују перманентно образовање и развој критичког и конструктивног духа; у Манифесту из 1972. најављује се снажан продор технолошких помагала у бележењу људског знања и искуства, те афирмише специфична помоћ посебним групама корисника; у последњем, Манифесту из 1994. године, јавна библиотека дефинише се као центар локалне заједнице отворен за

све врсте знања и информација.

Друго поглавље, *Библиотеке у Србији до почетка 20. века : најзначајније развојне етапе*, представља политички, економски и законодавни оквир за формирање библиотека у 19. веку, прати развој идеје јавности библиотека у Србији до почетка 20. века и пружа термилошка разграничења појмова (књижница, библиотека, читаоница, читалиште, јавна или народна библиотека), анализира улогу читалишта као претеча јавних библиотека, даје преглед развоја најстаријих јавних библиотека код Срба (у Крагујевцу, Крушевцу и Нишу) и сумарно разматра позицију библиотекара у друштву.

Наредно, треће поглавље, *Политичке, економске и културне прилике у Србији 1901–1918*, објашњава контекст у коме је било могуће започети друштвену акцију на оснивању јавних библиотека. Прогресивна политичка кретања, извесна мера демократизације друштва, повољна економска кретања у првој деценији 20. века, замах у развоју просвете и школства, заправо су они предуслови који се истичу као нужни за оснивање и напредовање библиотека.

У вези са развојем јавних библиотека у Србији, мр Бранка Драгосавац уочила је три карактеристичне фазе и начинила периодизацију њиховог развоја:

1. Прву фазу чини раздобље од 1866. до 1901. године, омеђено оснивањем прве државне јавне библиотеке (1866) и доношењем *Закона о Народној библиотеци у Београду* (1901), који је чланом три предвидео оснивање јавних библиотека;

2. Раздобље од 1901. до 1908. године, карактеришу напори Министарства просвете и црквених послова, да се у складу са *Законом о Народној библиотеци*, омогући оснивање јавних библиотека у већим градовима Србије. Иако су 1904. донета *Правила о народним књижницама са читаоницама Краљевине Србије*, далеко виднији ефекат у напорима за отварање јавних библиотека остварила су удружења грађана: Друштво за школску хигијену и народно просвећивање (1905), Српске земљорадничке задруге (1906), Народна одбрана (1908) и Културна лига (1908/9), која су – без изузетка у оквиру својих правила, устава, статута и правилника јавној библиотеци давала посебан значај.

3. У трећој фази, која обухвата период од 1909. до 1918. године, осим деловања Културне лиге са преко 150 књижница и читаоница основаних у варошима и селима већине округа, истиче се државна иницијатива која се реализује отварањем шест нових јавних библиотека (Пирот, Неготин, Зајечар, Алексинац, Лозница, Јагодина), основаних указима краља Петра I Карађорђевића, 14. јануара и 27. априла 1909. године.

Оснивање јавних библиотека: од грађанске иницијативе до државне политике је четврто поглавље докторске дисертације које обухвата два паралелна тока деловања на оснивању јавних библиотека, један проистекао из напора цивилног друштва, а други проистекао из систематичног рада државних органа.

Први тематски круг у оквиру овог централног поглавља докторске дисертације посвећен је покрету народног просвећивања, који се, као један је од најважнијих социјално–културних покрета, јавио у Европи у 19. веку, а који су почетком 20. века у Србију пренели српски студенти и интелектуалци образовани на европским универзитетима. Преузимајући оне идеје и задатке који би, по њиховом мишљењу, најбоље одговарали српској средини и развијености друштва, они у раздобљу од 1896. до 1912. године оснивају неколико удружења (Културна лига, Друштво за школску хигијену и народно просвећивање, Српске земљорадничке задруге, Народна одбрана) са циљем да, путем јавних предавања и публикованих чланака, организовано и плански, покрену процес образовања одраслих. Идејни творци и главни носиоци ових идеја, били су Радован Кошутих (1896), Јован Скерлић (1901),

лекар Светозар М. Марковић (1905). Ослоњен на приватну иницијативу, ентузијазам појединаца и добровољни рад, покрет народног просвећивања је, у периоду од 1901. до 1918. године, резултирао оснивањем између 150 и 200 књижница Културне лиге, 27 књижница и 29 читаоница земљорадничких задруга и бројних читаонице и библиотека ђачких дружина, занатлијских и радничких удружења, читаоница трговачке омладине, и касина. С обзиром да се неке од ових књижница повремено гасе и поново оснивају то њихов укупан број варира између 210 и 264.

Предан практични рад одвијао се паралелно са напором једног броја српских интелектуалаца да се и на теоретском плану баве друштвеним функцијама библиотека. Стојан Новаковић, Живојин О. Дачић, Добросав Ружић, Јован Скерлић, Ђорђе Грујић, Васа Царичевић и Миливој Ј. Поповић најистакнутији су међу њима. У докторској дисертацији јасно је оцењен њихов допринос покрету јавног библиотекарства у Србији.

Други тематски круг у овом поглављу анализира и синтетизује државну иницијативу на пољу јавног библиотекарства у Србији. Резултати добијени истраживањем потврђују да је у овом периоду формирано шест државних јавних библиотека: у Неготину, Пироту, Зајечару, Алексинцу, Јагодина и Лозници. Са претходно заснованим и на стручним принципима вођеним библиотекама у Крагујевцу и Нишу, у Србији је 1912. године постојало и радило осам јавних библиотека, а кандидовало се на позив државе још 16 места у којима их је требало основати, што се услед ратова није остварило. Статус основаних библиотека потврђен је Краљевим указима и општинским одлукама, њихово издржавање обезбеђено је из буџета државе и општина, набавка, смештај, обрада и коришћење били су под надзором библиотекара Народне библиотеке у Београду, а високообразоване кадрове потврдило је Министарство просвете и црквених послова. Сва ова достигнућа и домети, посебно од 1908. до 1912. године, потврђују једну осмишљену, стручно вођену акцију, која би, да није било балканских и Првог светског рата, свакако резултирала стварањем система јавних библиотека у Србији.

Према увиду у архивску грађу, мр Бранка Драгосавац истиче да је Јован Н. Томић, управник Народне библиотеке у Београду, најистакнутија личност покрета оснивања јавних библиотека, њен најактивнији и најупорнији заговорник и стваралац услова за њихово формирање. Након оснивања јавних библиотека Јован Н. Томић је предложио теоријска и практична решења за формирање каталога свих библиотека у Београду, дао смернице за израду централног каталога књига што су, поред стручних постулата матичности, значајни кораци у смислу рационалног трошења средстава која би се користила за попуњавање фондова. Томићева идеја матичности укључивала је, осим библиотека у Београду, и централизовану набавку књига и опреме за све јавне библиотеке у Србији. Поред предлога за дошколовање и образовање стручних кадрова, Томић је иницирао израду правилника о уједначеном пословању и обављању радних процеса у јавним библиотекама. Досадашње преовлађујуће схватање да су пре свих Ђура Даничић и Стојан Новаковић ударили темеље српског библиотекарства допуњено је изузетним залагањем Јована Н. Томића, кога Бранка Драгосавац сматара последњим и најзначајнијим међу утемељивачима српског модерног библиотекарства на европским основама.

Пето поглавље, *Јавне библиотеке у Србији у ратно доба*, обухвата период Балканских и Првог светског рата, током којег су поништени практично сви дотадашњи домети покрета јавног библиотекарства. Никада није истражен, ни објављен тачан или бар приближан број публикација несталих у Првом светском рату, истиче ауторка, а део објашњења налази у чињеници да су у ратовима однети и уништени архивски фондови, инвентарске књиге, статистички подаци, и (ионако недовољно развијена) библиотечка статистика.

Закључак сажето и јасно резимирарезултате истраживања, добијене коришћењем историјског и

компаративног научног метода.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Дисертација *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године*, заснована је на темељним архивским истраживањима обављеним у Архиву Србије и Архиву Југославије, на проучавању објављених и необјављених интерних докумената библиотека, упоређивању и проверавању општинских аката, извештаја, потврда, спискова, систематизовању свих података, утврђивање хронолошког тока оснивања јавних библиотека, као и на изучавању домаће и стране литературе. Хронолошки систематизована, снабдевена одговарајућим научно-информативним апаратом и припадајућим прилозима, она је у целини одговорила полазним хипотезама и задацима. Написана са свешћу аутора да у будућности треба да послужи за писање целовите историје српских библиотека, она представља први уопште урађени историјат почетне фазе развоја јавних библиотека код нас, а њени поуздани резултати откривају нове чињенице и померају границе наших досадашњих сазнања.

Представивши у уводу своје дисертације предмет и методологију истраживања, мр Бранка Драгосавац је у првом и другом поглављу са успехом градила теоријски и историјски оквир за развој јавних библиотека у Србији. При томе је социо-културни контекст био у средишту њеног интересовања, јер је јавна библиотека сагледавана као продукт одређене етапе друштвеног развоја.

Цео процес оснивања шест јавних библиотека од стране Државе до сада је био непознат научној јавности. Исто се може рећи и за један део активности које су у овом правцу развила удружења грађана. У своме истраживању Бранка Драгосавац је дошла до броја од најмање 210 библиотека које су деловале као јавне 1901–1918, али и више од тога, она је најтемељније до сада истражила и добила потуну слику њиховог друштвеног деловања. Оригинална је њена периодизација развоја јавних библиотека, којом се неколико деценија унапред померају досадашња сазнања о формирању система јавних библиотека.

До сада непознате податке доноси и поглавље о судбини библиотека у ратном добу, попут онога да је аустријски Царски краљевски војни генерални гувернман у Србији, осим организованог уништавања српске књиге и библиотека, најавио јула 1916. године и оснивање књижница у народним школама, са намером да управо библиотеке користи као моћно оружје у преобликовању друштвене свести. Изашавши из временског оквира дисертације, мр Драгосавац је, доследно, обрадила и рад Комисије за оцену штета почињених непријатељима у Србији (1918-1921), пратећи судбину разнетих, опљачканих или потпуно уништених фондова, као и покушај обнове библиотека у послератној Србији.

Посебну вредност рада чине аналитичко-синтетичке оцене које у пуној мери долазе до изражаја у закључку дисертације.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

1. QR kodovi i biblioteke : implementacija i korišćenje / Branka Dragosavac, Milan Vasiljević. – У: Infoteka. – ISSN 1450-9687. – Год. 13, br. 1(maj 2012), str. 59–64. 2.Из историје прве јавне библиотеке у Београду / Бранка Драгосавац. – У: Новине београдског читалишта. Нова серија. – бр. 37 (новембар– децембар 2008 – јануар 2009), стр. 17-19.
3. Реонске библиотеке у Београду / Бранка Драгосавац. – У: Панчевачко читалиште. – ISSN 1451-3048. – Год. 7, бр. 13 (нов.2008), 102– 105.
4. Перспективе развоја дечјих одељења / Бранка Драгосавац. – У: Новине београдског читалишта. Нова серија. – бр. 39-40 (јун-август 2009), стр. 28-29.
5. Историјски развој дечјих одељења јавних библиотека у Београду / Бранка Драгосавац. – У: Панчевачко читалиште. – ISSN 1451-3048. – Год. 8, бр. 14 (мај2009), стр. 81–86.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Сразмерно кратак али веома буран период српске историје 1901-1918, омеђен, с једне стране, променом династије, а са друге светским ратом и уласком Србије у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, оцењен је у смислу развоја библиотекарства у Србији и, посебно, у смислу развоја јавних библиотека код нас. Феномен је темељно истражен, а идући од појединачног ка општем пружен је најпотпунији могући увид у развој јавних библиотека. Начињено је компетентно аналитичко-синтетичко сагледавање проблематике, оцењена је и превреднована практична и теоретска делатност у контекст развоја библиотекарства у Србији, али је превредновано и ангажовање знаменитих појединаца у том процесу.

Истраживања архивске грађе и објављених докумената показали су да јавне библиотеке у Србији нису основане по угледу на британски *Public Library Act*, већ су формиране на сопственим искуствима одређених интелектуалаца који су умели да формулишу *Закон о Народној библиотеци* у Београду 1901. године, чиме је омогућено отварање јавних библиотека. На основу члана 3. *Закона о Народној библиотеци* створени су услови да краљ Петар I Карађорђевић донесе указе о њиховом оснивању. Овим законом и краљевим указима, српско библиотекарство се 1909. године сврстало међу малобројна европска библиотекарства, која су ову значајну материју решавала на основу законске регулативе.

Истраживања недвосмислено указују на чврсту везу државне Комисије за оснивање јавних библиотека и спремности, разумевања и расположења краља Петра I Карађорђевића да на основу Закона и предлога Комисије донесе оба указа чиме је држава чврсто стала иза ове за образовање, просвету и културу значајне акције.

Закон о Народној библиотеци, који је омогућио оснивање државних јавних библиотека, остао је на снази и у међуратном, и у периоду након Другог светског рата, на бази кога су формиране и финансиране јавне библиотеке пуних шездесет година, до 1960.

Буџетско финансирање, као један од предуслова за оснивање јавних библиотека, обезбеђено *Законом о Народној библиотеци* преузела је држава. Средства су издвајана из државног буџета, а делом из буџета окружних и среских власти.

Други и паралелан вид рада на остварењу идеје јавности књиге и информација представља активност ојачалог цивилног сектора. Немерљив је допринос појединаца који су свест о потреби оснивања јавних библиотека ширили својим ангажовањем у државним органима и преко друштава за народно просвећивање: Добросава Ружића, Јована Скерлића, Љубомира Давидовића, Ђорђа Грујића, Марка Крстића, Светозара М. Марковића, Саве Урошевића, Васе Царичевића, Миливоја Ј. Поповића и других.

Народна библиотека у Београду, као национална институција, је попут националних библиотека у

развијенијим европским земаљама, имала централну улогу у усмеравању, набавци, опреми, кадровима и смештају у јавним библиотекама. Јован Н. Томић, управник Народне библиотеке у Београду, био је централна личност процеса оснивања јавних библиотека и зачетник мреже јавних библиотека у Србији. Неке од Томићевих напредних идеја с почетка 20. века користили су библиотечки стручњаци у каснијим деценијама: корени матичности јавних библиотека зачети су у првој деценији 20. века, а не после Другог светског рата како се сматрало и писало; централизована и координирана набавка публикација за све јавне библиотеке у Србији од 1909. године до почетка ратова, такође је идеја и остварење Јована Томића.

Кадар јавних библиотека, њихово познавање библиотечких послова нису били ускладу са задацима ових друштвених институција иако су ангажована лица била високо образована. Њихово познавање функционисања библиотеке било је недовољно и чини се да су своје именовање на местима библиотекарa сматрали привремени послом, осим ретких изузетака.

Подаци о коришћењу фондова јавних библиотека у складу су са њиховим смештајем и кадровским решењима и показују да су најбројнији читаоци гимназијска омладина, односно професори, учитељи и чиновници суда, општине и среза, лекари, официри, део занатлија, ређе домаћице, радници и земљорадници. Структура и број прочитаних књига усклађени су са поменутиим занимањима.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Мр Бранка Драгосавац показала је изузетну склоност ка историјским и архивским истраживањима, систематичност у трагању и проналажењу, те изванредну способност и поузданост у тумачењу архивске грађе. Упућена и критички настројена према објављеној домаћој литератури, она пише прегледно и узорним научним стилем, а нарочиту самосталност показује у аналитичко-синтетичком закључивању и представљању оних појава које значе континуитет у професији тј повезују прошлост и садашњост. Избегавши замке које је наметао неуједначен обим грађе (за поједине теме претерано детаљна, а за друге сасвим оскудна) ауторка је добила кондензован и добро избалансиран текст, са 586 фуснота које читаоца упућују на изворе или нуде додатна објашњења.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

По своме обухвату и обради теме која на српском простору до сада није обрађивана, докторска дисертација *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године* представља несумњив допринос домаћој историји и теорији библиотекарства, те Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета да дисертацију прихвати, а мр Бранку Драгосавац позове на усмену одбрану.

1.

2.

3.

4. *Препарат Мажкебут*